

Benyhe János

1926–2010.

Ereje teljében, csillogó szellemi képességei birtokában, kedves ünnepe, október 23-a délelőttjén, az Írószövetség Arany János-díj átadására menet tragikus hirtelenség-gel hunyt el az 1926-ban Hódmezővásárhelyen született Benyhe János, a Magyar Köztársasági Érdemrend Középkeresztjével és József Attila-díjjal kitüntetett műfordító, publicista és irodalomtörténész.

1945–50-ig a Pázmány Péter Tudományegyetem angol–francia–olasz szakát végezte, 1945-től 49-ig az Eötvös Collegium lakója volt. Ahhoz a nagy Eötvös-kollégista nemzedékhez tartozott, amelyet a fordulat évében szétkergettek, s amely nem, illetve csak megkésve fut-hatta be azt a pályáját, amelyet tehetsége kijelölt volna a számára. Domokos Mátyás és Lator László jó barátjaként Benyhe János is a kiadói világban talált otthonra.

1957-től az ELTE spanyol tanszékének előadója, az Európa Könyvkiadó felelős szerkesztője. 1986-tól a Corvina Kiadó szerkesztője, majd főszerkesztője. Noha óriási nyelvtelenségként angolból, franciából, spanyolból, portugálból is fordított, elsősorban területe a latin-amerikai irodalom volt, s olyan írókat fedezett fel, mint García Márquez, Vargas Llosa, Onetti, Cortázar. Legutóbbi mestermunkája már nyolcvan éves kora fölött Cortázar bravúros Sántaiskolájának magyarítása. Számára

nem volt megoldhatatlan feladat: Cervantes klasszikus nyelvét éppoly természetesen kezelte, mint a moderneit. Benyhe János mellett, hogy hatalmas műfordítói életművet hagyott hátra, nagyon sokat tett azért, hogy utódokat neveljen. Több műfordító-nemzedéket indított el egyetemi szemináriumain. Amikor a rendszerváltozás után, 1990-ben új diplomatákat kerestek, őt is megtalálták. 1995-ig ő volt Brazília magyarországi nagykövete, amely tisztet, hála széleskörű műveltségének és kiváló nyelvtudásának, ragyogóan látta el. 1990-től az Írószövetség műfordítói szakosztályának elnöke. Az Anyanyelvőpolók Szövetsége elnökségének tagja, 2001 óta a Magyar PEN Klub főtítkára. Több száz kötet fordítója.

Beszélgetés Benyhe Jánossal¹

– Hány nyelven beszél?

– Nehéz válaszolni rá, mert nagy kérdés, mit jelent az, hogy beszél valaki egy nyelvet. Ezért nem is számoltam soha. Ha azt tudakolja, hány nyelvet tanultam, akkor könnyebb dolgom van. Hamarjában: angol–francia–olasz szakos voltam az egyetemen, aztán aki gimnáziumba járt abban az időben, tanult latinul – én is. Meg németül.

– Ez már öt!

– Megtanultam spanyolul és portugálul, később hollandul, katalánul, oroszul is.

– Miért?

– Mert akkoriban általában ezek a nyelvek következtek a skálán azoknak, akik túljutottak az előző ötön.

– Hódmezővásárhelyen hogyan válhattak az idegen nyelvek egy kisdíák hobbiójává?

– Külvárosban, magányosan nőttem fel, és hamar rájöttem, hogy hátrányos helyzetből indulok. Föltámadt bennem a természetes becsvágy, hogy kiegyenlítssem az elmaradásom. Lassanként rájöttem – akár megfogalmaztam magamban, akár nem –, hogy nekem százszor annyit kellene tudnom, mint másoknak, hogy lépést tarthassak velük. Örök hálával tartozom a szüleimnek, akik eltűrték a vesszőparipáimat, hogy mindenfélét tömtem magamba: történelmet, művészeteket, földrajzot, zenét, nyelveket. S a nyelvek iránt megmagyarázhatatlan érdeklődés lángolt bennem.

– Hogyan tanult? A kiejtést például hogyan sajátította el?

– Rádiónk nem volt, televízió még nem létezett. Külön módszert dolgoztam ki magamnak. Azon az alapon, hogy nincs olyan nyelv a világon, bármi-

1 A nagyinterjú megjelent 2005 júniusában a Heti Válaszban, Benyhe János *Dohogó* című, NYELV-ŐR-JÁRAT alcímű kötetének könyvheti megjelenése alkalmából. A beszélgetést Devich Márton készítette.

lyen furcsán hangzik a fülünkben, amely ne lenne ésszerű, sőt gazdaságos. A nekünk legidegenebbül hangzó távol-keleti, délkelet-ázsiai nyelveknek is gazdaságos a beszédmódjuk. Az emberek sehol sem szenvednek a saját nyelvüktől, még ha mi fonetikai akrobatikának érezzük is a beszédjüket. Úgy gondoltam, jó, ha az idegen ajkúak beszédsebességére figyelek. Tizennégy éves fejjel addig gyakoroltam jól kiválasztott idegen mondatokat, amíg bicsaklás nélkül le nem tudtam pergetni őket. Sokan félbolondnak tartottak, hogy a kertben járálva hangosan, prózában „skálázok”.

– Ehhez a módszerhez azért jó fül is kellett.

– Gyerekkoromban muzikusnak készültem.

– Mikor járt először külföldön, hogy vált be a módszer?

– Harminchat éves voltam. Amikor kiszálltam Párizsban a repülőgépből, úgy éreztem, hogy világeletemben ott éltem, a nyelvtudásom tökéletesen beilleszkedett a környezetembe. És nem okozott semmilyen meglepetést a franciák kiejtése, beszédsebessége, hanglejtése. Vagyis sikeresnek bizonyult a módszer.

– A tehetség birtokában sima és tudatos volt az az út, amely a nyelvtudományokig, a műfordításig vezetett? Tudta, hová szeretne eljutni?

– Semmit sem tudtam. Úgy érettségiztem le, hogy csak azzal kerültem tisztába, mit nem szeretnék. Rengeteg ilyesmi volt. S hogy mit szerettem volna? Csupa élheterlen dolgot. Amelyekből, emberi számítás szerint, felkopik az ember állá. Olvasgatni. Fordítgatni. Jó-jó, de ki fog ezért fizetni nekem? Esetleg taníthatnék. Arra mégsem vágytam. Érettségi után – 1945-ben – fogalmam sem volt, hogy mihez kezdjek. De sokszor ragyogott a sorsom fölött jótékony csillag. Iskolatársam ajánlotta figyelmembe az Eötvös Collegiumot, mondván, ott imádják az ilyen csodabogarakat, mint én, aki „összevissza tanulja magát”. Beadtam a jelentkezésemet. És az az eszeveszett önművelés – amelynek majdnem áldozatul estem a világ végén – úgy kamatozott, hogy a kiváló tanárok, Keresztury Dezső igazgató, Ligeti Lajos, Szauder József, Gyergyai Albert, Képes Géza és a többiek szinte kézzel kézre adtak. Gáldi tanár úr például tüstént spanyol barokk költőket olvastatott velem, portugál klasszikusokat, és hasát fogta nevetésben: „maga XVI. századi portugál kiejtéssel beszél!” Persze, mert nem is tudtam, hogy annak idején egy brazil kiejtést tanító könyvecske került a kezembe. A tanár urat bizony nem az európai portugállal kápráztattam el. Nos, csakugyan szerették a csodabogarakat: felvettek. Az én életutamnak is nagy tanulsága, hogy ké-

szten kell állnunk a szerencse fogadására, mert csak egyszer-kétszer kopogtat az életünkben.

– Szerencse vagy isteni kegyelem?

– Igen, kegyelem. Mindenképpen csoda. Én annak tartom, hogy olyan magas színvonalú képzésben részesülhettem, amely keveseké lehetett.

– Hogyan tudta kamatoztatni megszerzett tudását?

– Senki sem kért a „tudományomból”. Akkorra éppen eltörölték a szakjaimat a gimnáziumokban. Kétségbeesésemben beadtam vagy tizenkét vállalathoz a jelentkezésemet, ahol idegen nyelvű kereskedelmi levelezőt kerestek. Utáltam. Nem értek a kereskedelemhez, se a pénzhez. Aztán a sors a könyvkiadás felé terelt. Egyik volt kollégiumi társam, aki a Révai kiadónál dolgozott, megbízott egy portugál regény fordításával. Az első portugál, pontosabban brazil regényfordításom – Jorge Amado egyik könyve – 1952-ben jelent meg. Attól kezdve spanyol, portugál, olasz, francia lektori jelentéseket kértek tőlem a kiadók, de Anna Frank holland nyelvű naplóját is én ajánlottam először magyar kiadásra; ilyesmikből éltem, évekig nem volt állásom. Egészen addig, amíg az Európa Könyvkiadó szerkesztője nem lehettem.

– Hány könyvet fordított?

– Sok százat. Részben önálló köteteket, regényeket, kisregényeket, részben novellagyűjtemények fordításában vettem részt. Például Maupassant novelláiból jelentős százalékot fordítottam, de ugyanígy Stendhal vagy Camus életművéből. Sok spanyol klasszikust és modern irodalmat, Cervantes, Alarcón, García Lorca, Borges és mások műveit.

– A Don Quijoténak, amit egyszer már lefordított, nemrég, Cervantes születésének négyszázadik évfordulója alkalmából újra nekiállt. Miért?

– Úgy van ez az újrafordítás, hogy az első fordító munkája után már egyik sem igazán új. Márpedig Magyarországon Győry Vilmos remek munkája volt az első, amely spanyol eredetiből született. 1955-ben közreműködhettem Szász Béla fordításának kiadásában, majd 1962-ben jelentősen átdolgoztam Győryét. De nem ettem bolondgombát, hogy kidobjam Győryt vagy Szász kiváló megoldásait. Nagy hiba volt például, hogy Shakespeare vígjátékának, *A makrancos hölgynek* címét az új fordítás *A hárpia megzabolázására* változtatta. A korábbi cím olyan, mint egy elegáns paripa, az új, mint a négyökrös szekér. Hatalmas a különbség. A jó fordító mindig elődeinek vállára állva korszerűsít. A jubileumi Cervantes-kiadásra gyökeresen és következetesen annak a szemléletnek a szellemében korszerűsítettem a *Don Quijotét*, amely az utóbbi évtizedekben alakult ki bennem.

– *Mi ez a szemlélet?*

– Nyelvünk mondatnával kapcsolatos. De ebben a kérdésben is valakinek a vállán állok. Fogarasi János már 1838-ban megírta zseniális tanulmányában, hogy mi nem a magunk nyelvének a szerkezetével élünk. Indoeurópaias nyelvszerkezetet húztunk, tukmáltunk rá a saját nyelvünkre. Fogarasi hangsúlyozta először, hogy a magyar mondatban az állítmány előtt álló szó viseli a mondat értelmi hangsúlyát. Tegnap találkoztam a barátommal a Váci utcán – ez azt jelenti, hogy nem tegnapelőtt. Tegnap a barátommal találkoztam a Váci utcán – ez azt, hogy nem a szomszédasszonnyal. Tegnap a Váci utcán találkoztam a barátommal, ez pedig azt jelenti, hogy a nem a Lánchídon akadtunk össze. Ma nem így beszélnek az emberek, már nem is érzik a különbséget. Egy körülbelül ezer év óta a latin, ötszáz év óta pedig a német nyelv által befolyásolt nyelvszerkezettel élünk, amely a vérünk-ké vált. Ennek a rossz szokásnak kívánok kesztyűt dobni a *Don Quijoté*-ban, és itt, a Heti Válasz kulturális rovatának hasábjain is a tárcasorozatomban.

– *Amelyben azért sok más nyelvhelyességi kérdésben is állást foglal. Mit szólnak hozzá a hivatásos nyelvvelők, hogy műfordító a „fődohogó”?*

– Ma az a nyelvszemlélet a divatos, hogy nem szabad befolyásolni a nyelvfejlődést, és kifogásolni a helytelen nyelvhasználatot, mert valakinek a személyiségi jogaiba gázolunk, ha meg akarjuk tanítani a helyes beszédre. Persze eltérhetnek a vélemények abban is, hogy mi a helyes, és mi nem. A divatot képviselő, „leltárbiztos” nyelvészek candide-i derülátása szerint minden úgy van

jól, ahogy van. Úgy vélik, az ő feladatuk csak az anyanyelv állapotának nyilvántartásában, a nyelvi tények felmérésében merül ki. Senki ne kotnyeleskedjen bele a nyelv változásának folyamataiba. Ez rettenetes.

– *Íme, így született a cím: Dohogó. És hogyan a tárcák?*

– Mikor hogy. Megakad a szemem egy mondaton az újságban, beszédfoszlányt kapok el a vilamoson, meghallok egy riportot a televízióban, telefonál egy barátom. Ügybuzgó segítőim bőven vannak, akik felhívják a figyelmemet egy-egy jelenségre.

– *Szerkesztőségünkbe gyakran érkeznek olvasói levelek a tárcáihoz. Gondolta, hogy ilyen népszerűek lesznek ezek a kis írások?*

– Azért szeretik őket, mert nem tudományos szakcikkek. Nem szaknyelvészként írom őket – bár én is tanultam lingviztikát, germanisztikát, neolatin és általános nyelvészetet – , hanem a szó stendhali értelmében dilettánsként. Ő festészetkedvelőnek, zenekedvelőnek, azaz dilettánsnak nevezte magát, ez a szó csak később kapott negatív értelmet, hogy hozzá nem értő, amatőr. Én büszkén vállalom Stendhal dilettantizmusát.

– *Féltenünk kell a magyar nyelvet?*

– Az évszázadok során folyamatosan változik a szókinccs, a nyelvszerkezet. Ez rendjén van. De csak akkor, ha a nyelvünk rendszerén belül, szervesen mennek végbe a változások. Ha erőszakkal, akár a felvilágosult abszolutista II. József rendeletére, vagy mai globalizációs okokból, az baj. Ezért kell őrködnünk felette. Kötelességünk.